

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ : ТЕОРІЯ, ДОСВІТ, ПРАКТИКА

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
(28-29 квітня 2022 р., м. Одеса, Україна)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО (м. Одеса)
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЛЬНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ : ТЕОРІЯ, ДОСВІТ, ПРАКТИКА

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
28-29 квітня 2022 року

Одеса

ФОП Белий А.Є.
2022

УДК 159.9: 37.015.3

ББК 88.4

А 43

Друкується згідно рішення Вченої ради Соціально-гуманітарного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Протокол № 6 від 17.02.2022 р.)

Актуальні проблеми психології особистості :
А 43 **теорія, досвіт, практика :** Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (28-29 квітня 2022 р.). / відп. ред. О. П. Саннікова. Одеса :ФОП Бєлий А.Є., 2022. 168 с.

ISBN 978-617-7757-40-4

Редакційна колегія

- Саннікова О. П. – *доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та диференціальної психології; відповідальний редактор;*
- Василенко І. В. – *кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та диференціальної психології;*
- Меленчук Н. І. – *кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри загальної та диференціальної психології;*
- Санніков О. І. – *доктор психологічних наук, професор кафедри теорії та методики практичної психології.*
- Кривдик В. Г. – *здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти.*

Матеріали збірника містять результати теоретико - емпіричних досліджень, що здобуті в процесі науково-дослідної роботи студентів, аспірантів та науковців, які навчаються і працюють у закладах освіти України.

Для студентів, аспірантів, молодих науковців, психологів, педагогів та широкого кола зацікавлених осіб.

За зміст та помилки, що можуть зустрічатися в тексті статей, несуть відповідальність автори.

ISBN 978-617-7757-40-4

© Університет Ушинського, 2022

УДК 159.314.6

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ТИПІВ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ І БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ

Водолазська О. О.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та диференціальної психології,
Університет Ушинського*

Бандур Ю.К.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Університет Ушинського*

Анотація. У даному повідомленні подано результати теоретико-емпіричного дослідження співвідношення показників типів сімейних стосунків і батьківського ставлення до дітей молодшого шкільного віку. Встановлено наявність численних кореляційних зв'язків між досліджуваними параметрами, що вказує на те, що на дитячо-батьківських відносинах визначається тип сім'ї, позиція, яку займають дорослі, стилі відносин та роль, що вони відводять дитині у них. Під впливом типу батьківських відносин формується особистість дитини.

Для проведення емпіричної частини дослідження використано наступний психодіагностичний інструментарій: тест-опитувальник батьківського відношення А.Я. Варги та В.В. Століна та методика Ейдемільера Е.Г. та Юстіцкіса В.В. "Аналіз сімейних взаємин" (АСВ).

Ключові слова : типи сімейних стосунків, батьківське ставлення, емоційність, молодший шкільний вік, особистість, чинники.

Проблема дитячо-батьківських відносин залишається незмінно гострою протягом усього розвитку психологічної науки та практики. Стосунки між членами сім'ї є первинною системою соціальних відносин, а взаємозв'язок батьків і дітей забезпечує формування найважливіших структур самосвідомості, розвиток соціально-психологічних якостей та розкриття їхнього внутрішнього потенціалу. Дитячо-батьківські відносини певним чином впливають на загальний розвиток дитини, у тому числі і на психологічний.

Питання, присвячені проблемі дитячо-батьківських

відносин, розглядалися вченими на протязі довгого періоду часу. У вітчизняній психології дослідженнями в цій сфері займалися такі вчені, як Л.І. Божович, Л.С. Виготський, І.В. Дубровіна, М.І. Лісіна, О.М. Леонтьєв., В.С. Мухіна, Г.Т. Хоментausкас, Д.Б. Ельконін та інші. У процесі виховання дитини в сім'ї особливого значення набуває батьківська позиція, що включає такі компоненти, як особливості емоційного ставлення до дитини, мотиви, цінності і цілі батьківства, стиль взаємодії з дитиною, способи вирішення проблемних ситуацій, соціальний контроль і знаходить вираз в типі сімейного виховання, які висвітлювалися в працях О.Є. Личко, А.Я. Варга, О.О. Бодальова, В.В. Століна, Ю.Б. Гіппенрейтер, А.С. Співаковської, О.А. Карабанової.

Батьківське ставлення сприймається як система різноманітних почуттів стосовно дитини, поведінкових стереотипів, що практикуються у спілкуванні з нею, особливостей сприйняття і розуміння характеру та особистості дитини, її вчинків (Варга, Столін, 1998). А за визначенням О. Б. Насонової, батьківське ставлення — «це особливий феномен, який поєднує емоційні переживання та почуття, пов'язані з дитиною, поведінкові стереотипи, що проявляються у спілкуванні та поводженні з нею, особливості її сприймання та розуміння» (Насонова, 1996) У ставленні батьків до дітей акумулюється вся система внутрішньосімейних відносин, у них знаходять свій прояв особливості подружніх взаємин, стосунки дорослих зі своїми батьками, зовнішні соціальні зв'язки сім'ї та інші чинники.

І. В. Дубровіна у своїй роботі розглядає сім'ю як головне джерело соціалізації (Дубровіна, 2002) У сім'ї соціалізація відбувається найбільш природно і безболісно, основним механізмом її є виховання. У процесі виховання дитини в сім'ї особливого значення набуває батьківська позиція, що включає такі компоненти, як особливості емоційного ставлення до дитини, мотиви, цінності і цілі батьківства, стиль взаємодії з дитиною, способи вирішення проблемних ситуацій, соціальний контроль і знаходить вираз в типі сімейного виховання. Отже, метою даного повідомлення є викладення результатів теоретико-емпіричного дослідження співвідношення показників батьківського ставлення до дітей та типів сімейних стосунків. Вибірку склали тридцять п'ять осіб, батьки дітей другого класу

середньої школи № 54, міста Одеси. Статистичний аналіз отриманих даних проведено за допомогою програми SPSS for Windows 13.0.

Встановлено, що показники батьківського ставлення демонструють як додатні, так і від'ємні значущі кореляційні зв'язки з показниками сімейних взаємин. Надалі нами були описані найбільш значущі кореляції.

Таблиця 1

Значущі кореляційні зв'язки показників сімейних взаємин та батьківського ставлення до дітей

Показники сімейних взаємин	Показники батьківського ставлення				
	ПРвід	КОО	СИМ	ППСОЦ	ІНФ
ГППр		-320*		-345**	
ПОТ				-288**	
НВО	-302*			356**	
НВО (2)			125*		
НВЗ		337*		369**	
НВЗ (2)	205*		237*		253*
НС			105*	-190**	
МС	214*			221*	
НСВ	171*	261*		175**	261*
РБП				321**	
ПДЯ	253*	189*			-212*
ВН			247*		
ФВ		299**		-368**	258*
НБП	214*		-118*	-409*	
ПНДВП	-305*			368**	
ВК			247**		-267*
ПЧЯ	269*				-319*
ПЖЯ	156*		-185*		

Примітки: тут і надалі 1) коми та нулі опущені; 2) ** - значущий кореляційний зв'язок на 1% рівні, * - значущий кореляційний зв'язок на 5% рівні; 3) Умовні скорочення показників батьківського ставлення: ПРвід- прийняття-відштовхування; КОО - кооперація.; СИМ-симбіоз; ГПСОЦ- гіперсоціалізація; ІНФ- інфантилізація. 4) Умовні скорочення показників сімейних взаємин: ГППр -гіперпротекція; ПОТ- потурання; ІПД- ігнорування потреб дитини; НВО- надмірність вимог обов'язків; НВО(2)-

недостатність вимог обов'язків; НВЗ- надмірність вимог заборон; НВЗ(2)- недостатність вимог заборон; НС- надмірність санкцій; МС- мінімальність санкцій; НСВ- нестійкість стилю виховання; РБП- розширення батьківських почуттів; ПДЯ- перевага дитячих якостей; ВН- виховна невпевненість; ФВ- фобія втрати; НБП- нерозвиненість батьківських почуттів; ПНДВП-проекція на дитину власних почуттів; ВК-винесення конфлікту; ПЖЯ- перевага жіночих якостей; ПЧЯ- перевага чоловічих якостей.

За результатами кореляційного аналізу було виявлено додатний взаємозв'язок між авторитарною гіперсоціалізацією та недостатністю вимог-обов'язків, ($r = 356, p \leq 0,05$). Це може свідчити про те, що дитині приділяється багато уваги, але батьки часто забувають про її обов'язки, що може привести до того, що вона стане не самостійною та не здатною вибрати свої власні способи поведінки.

Також виявлено додатний взаємозв'язок між авторитарною гіперсоціалізацією та недостатністю вимог заборон, ($r = 369, p \leq 0,05$). У цій ситуації можна допустити, що дитині майже «все не можна». Їй пред'являється безліч вимог, що обмежують її свободу і самостійність. Типові висловлювання батьків додають їй страху перед будь-якими проявами самостійності. Цей страх проявляється в різкому перебільшенні наслідків, до яких може призвести хоча б незначне порушення заборон, а також у прагненні придушити самостійність думки дитини.

Наступним фактором виявлено додатний взаємозв'язок між авторитарною гіперсоціалізацією та розширенням сфери батьківських почуттів ($r = 321, p \leq 0,05$). Тут ми можемо зауважити, що чим вище прагнення батьків віддати дитині (частіше протилежної статі) «всі почуття, всю любов», пред'явлення дитині вимог, що не відповідають її можливостям, тим вищий рівень її тривожності. В силу віку та незрілості особистості дитина не зможе виправдати очікування таких батьків та вона починає тривожитися через те, що тим самим вона засмутить їх.

Ще одним додатним показником став взаємозв'язок між авторитарною гіперсоціалізацією та проекцією на дитину власних небажаних почуттів ($r = 368, p \leq 0,05$). Це свідчить про те, що через почуття, які батьки відчують, але не визнають в самих собі, через боротьбу з небажаною якістю у дитини, це допомагає батькам вірити, що в них самих даної якості немає, і

це, на жаль, відображається в небажанні спілкуватися з власною дитиною.

Виходячи з результатів кореляційного аналізу виявлено від'ємний взаємозв'язок між авторитарною гіперсоціалізацією та гіперпротекцією ($r = -345$, $p \leq 0,05$). Це свідчить про те, що поєднання великої витрати часу батьків на виховання дітей, жорсткою системою заборон, обмежень та санкцій за їх порушення, з одного боку, та повним ігноруванням потреб дитини, недостатнім прагненням до задоволення її запитів, з іншого, не завжди є надмірною турботою про дітей, вираженою у прагненні батьків оточувати дитину, підвищеною увагою захищати навіть за відсутності реальної небезпеки.

Наступним є від'ємний взаємозв'язок між авторитарною гіперсоціалізацією та потуранням дитині ($r = -288$, $p \leq 0,05$). Потурання є вихованням по типу «дитина – кумир сім'ї». Помилка у формуванні дитячої психології полягає в тому, що дитині з дитинства говорять, яка вона чудова, талановита, негайно виконують будь-які її забаганки та примхи, всі труднощі вирішують за дитину батьки (частіше – один з батьків), при цьому вони приділяють дитині багато часу та уваги, проте не надають їй емоційної підтримки, ігнорують її потреби у спілкуванні з батьками та часто використовують покарання як основний метод виховання. Для такої дитини характерний дуже високий рівень домагань, вона прагне бути лідером, прагне виділитися, бути в центрі уваги.

Також виявлено від'ємний взаємозв'язок між авторитарною гіперсоціалізацією та фобією втрати дитини ($r = -368$, $p \leq 0,05$). А ось це свідчить про те, що, незважаючи на те, що батьки не надають дитині емоційної підтримки, ігнорують її потреби у спілкуванні, вони відчують підвищену невпевненість, страх помилитися, перебільшені уявлення про несамостійність дитини, її хворобливість тощо.

Наступний від'ємний взаємозв'язок між авторитарною гіперсоціалізацією та нерозвиненістю батьківських почуттів ($r = -409$, $p \leq 0,05$). Зауважимо, що це може свідчити про те, що адекватне виховання дітей можливе лише тоді, коли батьками рухають якісь досить сильні мотиви: почуття обов'язку, любов до дитини, потреба «реалізувати себе» у дітях, «продовжити себе». Слабкість, нерозвиненість батьківських почуттів нерідко зустрічається в батьків дітей із відхиленнями особистісного

розвитку.

Ще одним від'ємним взаємозв'язком є перевага чоловічих якостей та інфантилізація ($r = -319$, $p \leq 0,05$). Це говорить про те, що нерідко ставлення батька до дитини обумовлюється не дійсними особливостями дитини, а такими рисами, які батько приписує її статі, тобто «взагалі чоловікам» або «взагалі жінкам», що відображає особливості сприйняття та розуміння дитини батьками, при цьому вони прагнуть інфантилізувати дитину, приписати їй особисту та соціальну неспроможність. Батьки бачать дитину молодшою порівняно з реальним віком. Інтереси, захоплення, думки та почуття дитини здаються їм дитячими, несерйозними. Дитина представляється не пристосованою, не успішною, відкритою для поганих впливів. Батьки не довіряють своїй дитині, докучають на її неуспішність. У зв'язку з цим вони намагаються захистити дитину від труднощів життя та суворо контролювати її дії.

Ще один від'ємний взаємозв'язок між кооперацією та гіперпротекцією ($r = -320$, $p \leq 0,05$). Це свідчить про те, що навіть при прагненні дорослих до співпраці з дитиною, прояв з їхнього боку щирої зацікавленості та участь у її справах, у батьків часто не вистачає часу, дитина опиняється на периферії уваги батьків, до неї «не доходять руки», батькам «не до неї». Дитина часто випадає в них з очей. За неї беруться лише іноді, коли трапляється щось серйозне.

Також нами виявлено від'ємний взаємозв'язок між кооперацією та недостатністю вимог заборон ($r = -337$, $p \leq 0,05$). Батьки прагнуть спілкування з дитиною, хочуть брати участь у її справах, тісно співпрацювати з дитиною, через надмірну увагу батьків дитина легко порушує заборони, вона сама визначає коло своїх друзів, час їжі, прогулянок, занять, тим самим доводячи батькам свою самостійність.

Наступний від'ємний взаємозв'язок між прийняттям/відкиданням і проекцією на дитині власних небажаних почуттів ($r = -305$, $p \leq 0,05$). Це може свідчити про те, що загальне емоційно позитивне (прийняття) або емоційно негативне (відкидання) ставлення до дитини батьків, веде до того, що батьки роблять проекцію своїх небажаних якостей на дитину і ведуть боротьбу з істинними або уявними якостями дитини, таким чином вони отримують з цього емоційну вигоду для себе.

І наостанок додамо про від'ємний взаємозв'язок між прийняттям/відкиданням та недостатністю вимог обов'язків ($r = -0,302$, $p \leq 0,05$). Це свідчить про те, що у батьків є виражене позитивне відношення до дитини. Дорослий у цьому випадку приймає дитину такою, якою вона є, поважає і визнає її індивідуальність, схвалює її інтереси, підтримує плани, проводить з нею чимало часу і не шкодує про це, але дитина має мінімальну кількість обов'язків у сім'ї.

У **висновку** зауважимо, що найбільш прийнятним для дитини типом відносин з дорослими можна назвати той, при якому батьки приймають та поважають індивідуальність дитини, симпатизують їй, схвалюють її інтереси та плани, кооперують з нею, допомагають їй, високо оцінюють інтелектуальні та творчі здібності, заохочують ініціативу та самостійність, намагаються бути з нею на рівних.

Література

1. *Варга А. Я., Столин В. В. Работа психолога с родителями. Детский психолог; выпуск 5, 1998.*
2. *Дубровіна І. В. Сім'я і соціалізація дитини. Психологічний журнал. 2002.*
3. *Насонова О. Б. Становлення дитячої особистості у сімейних взаєминах. Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини. Київ., 1996.*

УДК 17.035.1+159.9+165.64

ОСОБЛИВОСТІ ЕМПІРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПРОБЛЕМИ «ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОЯВИ АЛЬТРУІЗМУ У СТУДЕНТІВ»

Борінштейн Є. Р.

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності, Університет Ушинського

Алексішина М. В.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, Університет Ушинського